

Kur'an ve Siyaset

Prof. Dr. Mahmut Çınar*

Giriş

Kur'an, Yüce Allah'ın insanlık tarihi boyunca, insanların hidayeti anlamları, benimsemeleri ve içselleştirerek yaşamaları için, Allah tarafından gönderilen vahyin, son halidir. Son vahiy olması itibariyle, iki açıdan kendisinden önceki kutsal kitaplardan ayrılmaktadır. Bunlardan biri evrensel oluşu ve hiçbir coğrafi, etnik ve sınıf farkı gözetmeden bütün insanları muhatap almasıdır. Bu durum, kıyamete kadar devam edecek ve Kur'an, muhatap aldığı bütün insanların anılan çerçevede ihtiyaçlarını karşılayacaktır. İkincisi ise hem son kitap hem de evrensel oluşunun neticesi olarak, ilahî vahyin kemale ermiş halini ifade etmesidir. Kadîm kutsal metinler, belirli bir etnik, coğrafi ya da tarihî kesite hitap ettiğinden, bilhassa söz konusu kitlenin ihtiyacını gidermekle yetinmekte olduğundan, ilahî vahyin bütününe kapsamamaktaydı. Kur'an'da yer alan Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda nazil olan, **"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak**

İslâmiyet'i beğendim."¹ mealindeki ayet de bu hakikate işaret etmektedir.

Kur'an'ın bir hidayet kitabı olması ve son ilahî vahiy olarak bütün insanlara hitap etmesinden dolayı, insanın bireysel ve sosyal hayatıyla ilgili bütün alanlarla ilgilenmesi beklenir. Zira hidayet, insanın birey ve toplum olarak dünya ve ahirette kendi yararına olan sonuca erişmesi için kılavuzluk etmeyi ifade etmektedir. Bu kadar geniş ilgi alanına sahip olan Kur'an, doğal olarak insan hayatının, en önemli unsurlarından olan ve sadece etkisi dünya ile sınırlı kalmayıp ahireti de ilgilendiren siyaset konusunda da yol göstermektedir. Kuşkusuz bütün evrensel metinlerde olduğu gibi, Kur'an'da da siyaset konusu ana ilkeleriyle yer almakta, detaylar insanlara bırakılmaktadır. Kur'an'ın siyasetle ilgili düzenlemelerine değinmeden önce siyaset denildiğinde neyi kastettiğimizi belirlememiz gerekmektedir.

Siyaset, genel olarak "toplumun işlerini üstlenme ve yönetme işi" olarak tanımlanmaktadır.² Bu açıdan bakıldığında, siyasetin etki alanının oldukça geniş olduğu ve bütün

* Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ el-Mâide 5/3.

² Geniş bilgi için bk. Hızır Murat Köse "Siyaset", *DİA*, IX, 294-299.

insanları ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Küçük ya da büyük herhangi bir toplumu yönetme faaliyeti doğrudan siyasetin kapsamına girmektedir. Yönetme faaliyetinin bizzat kendisi siyasetin kapsamına girdiği gibi, yönetime gelme biçimi ve yönetim tarzları da zaman zaman bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in döneminden itibaren, Müslümanların idealize ettikleri siyasi teori ve pratikler için de Kur'an'dan referanslar aranmış ve zaman zaman birtakım bağlantılar kurulmuştur. İlk dönem Müslüman toplulukları arasında yaşanan bazı kötü tecrübeler, anılan arayışları daha da önemli hale getirmiştir. Bunların ne kadar Kur'an eksenli ya da tarihî tecrübelerin yansıması olduğunun tespiti de önem arz etmektedir. Ayrıca bütün dinlerde olduğu gibi, Müslümanlar arasında da kıyamet yakın bir zamanda, ilahî desteklerle desteklenen bir kurtarıcının geleceği ve bütün dünyayı adalet ev hakkaniyetle yöneteceğine dair oldukça fantastik idealler de bulunmaktadır. Bu inanç ve anlayışın referansları da zaman zaman Kur'an'dan aranmakta ve bazı ayetlerle ilgi kurulmaktadır. Çalışmamızda Kur'an'ın bir bütün olarak siyasete ilgisi, Müslümanların siyasi tecrübe ve pratiklerinin ne kadar Kur'an'la bağlantılı olduğu ve ideal siyasi yöntem olarak mehdilik üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede aşağıdaki alt başlıklarda öne çıkan hususlar ele alınacaktır.

1. Kur'an'ın Siyasete İlgisi

İnsanın bireysel ve sosyal hayatının her alanıyla ilgili söz söyleyen Kur'an Kerim, hiç

kuşkusuz siyasete de ilgisiz kalmamakta bu alanda da yol gösterici mesajlar vermektedir. Şu var ki, siyasetle ilgili mesajları daha çok genel ilkeler düzeyinde kalmakta, özellikle siyasilerin, yetkili ve etkili makamlara geliş yöntemi gibi, insanların gelenek ve medeniyet süreciyle doğrudan bağlantılı olan hususlara çok fazla değinmemektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın siyasete bakışı, daha çok yönetenlerle yönetilenlerin uyması gereken temel prensipler düzeyinde kalmaktadır. Bu ilkeleri ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.1. Adalet

Kur'an'da adalete yapılan vurgu, sadece siyasi alanla sınırlı değildir. Hatta daha çok hukuki ve ahlakî olduğunu söylemek bile mümkündür. Ancak hukuki alan başta olmak üzere adaletin icrası, doğrudan veya dolaylı olarak siyasetin alanına girmektedir. Bu nedenle adalet vurgusunun siyasi çağrışımının olduğundan kuşku yoktur. Cuma hutbelerinin sonunda okunan ve "**Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya vermeyi emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar.**"³ Mealindeki ayette olduğu gibi, hayatın her alanında adaletli olmaya emreden ayetler olduğu gibi, sözgelimi kin ve düşmanlık duyulan kimselelere karşı⁴ adaletli olmayı emreden ayetler de vardır. Ayrıca akrabalığın, sosyal ve ekonomik sınıf farkının adaletli olmaya engel olmaması gerektiğine dikkat çeken ayetler az değildir.⁵ Ayrıca gelir dağılımında da adaletin sağlanması ve sınıflar arası keskin ayrımların olmaması da emredilmektedir.⁶

³ Nahl 16/90.

⁴ Mâide 5/8.

⁵ Örnek olarak bk. Nisâ 4/135: "Ey iman edenler, **kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa**, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun. **İster zengin olsunlar ister fakir olsunlar**; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp kişisel menfaatlerinize uymayın."

⁶ Haşr 59/7: "Allah'ın, kentlerden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. **O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir güç(devlet) hâline gelmesin diye**".

1.2. Çoğulculuk

Kur'an, insanın insan olarak değerlendirilmesini ve bir insan olarak herkesin doğuştan şeref ve onur sahibi olduğuna vurgu yaparak, ayrımcılığın her türüsünü reddeder. Bu anlamda insanların özü itibariyle aynı ebeveyninden geldiklerine⁷ dikkat çekerek, ırk, dil ve renk farklılıklarının üstünlük ve ayrımcılık gerekçesi yapılmasını şiddetle reddeder. Aksine bu tür farklılıkların, sosyal hayatı kolaylaştıran birer imkan ve zenginlik olduğuna dikkat çeker.⁸ Kur'an, herhangi bir inancı benimsemenin hür irade ve özgür düşünceyle alakalı olduğuna işaret ederek, hiçbir şekilde insanların herhangi bir din ve inancı benimsemeye zorlanmayacaklarını ifade eder.⁹ Görüldüğü gibi Kur'an'da, etnik, dinî, iktisadî hiçbir farklılığın ayrımcılık ve ötekileştirme gerekçesi olmaması gerektiği, siyasi iktidarlar da dahil olmak üzere güç ve imkan sahiplerinin bu anlamda hassas davranması ve bütün insanlara eşit mesafede durması ısrarlı bir şekilde vurgulanmaktadır.

1.3. Müşavere

Müşavere (danışma) mekanizması, otoriterliğe giden yolları kapatmak için bir paratoner mesabesindedir. Böylelikle siyasi iradeyi kullanma konumunda bulunan birey ya da çevrelerin, keyfî uygulamalarının önüne geçilmeye, toplumun diğer kesimlerinin de karar sürecine aktif katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. İlahi vahyin doğrudan muhatabı

olması nedeniyle diğer insanlardan farklı bir konuma sahip olan Hz. Peygamber bile bu konuda uyarılmakta, etrafındaki insanların görüşlerine müracaat etmesi talep edilmektedir.¹⁰ Özellikle toplumu ilgilendiren hususlarda etkilenecek kesimlerin görüşüne önem atfedilmektedir.

1.4. Liyakat

Kur'an, diğer bütün işlerde olduğu gibi, siyasi işlerde de emaneti ehline vermeyi önerir ve liyakatsiz kimselerin etkili mercilere gelmesinin engellenmesini tavsiye eder. Hatta emanetleri ehline vermekle adaletli olmayı aynı ayette zikretmek suretiyle aralarındaki güçlü ilişkiye dolaylı bir işarette bulunulur.¹¹ Hz. Peygamber'in "*Emanet ehil olmayan kimseye verildiği zaman kıyameti bekle!*"¹² mealindeki hadisi de onun liyakati nasıl anladığı ve ne kadar önemseydiği konusunda fikir vermektedir.

1.5. Düzen ve Uyum/İtaat

Kur'an'da sadece yönetenler değil, yönetilenlerle ilgili temel bazı düzenlemelerin olduğu da görülmektedir. Bunların başında sosyal uyum ve düzenin sağlanması ve sosyal kaosun önüne geçilmesi için yöneticilere itaat etmek gelir. Nitekim "**Ey İman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere ve içinizden seçtiğiniz yöneticilerinize itaat edin. Eğer herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe**

⁷ Hucurât 49/13.

⁸ Rûm 30/22: "Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması, O'nun ayetlerindedir."

⁹ Bakara 2/256: "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır."

¹⁰ Ali İmran 3/159: "İş konusunda onlarla istişare et /danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

¹¹ Nisâ 4/58: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir."

¹² Buhârî, "İlim", 2.

inanmışsanız, onu Allah'a ve peygambere götürün. Bu, sonuç bakımından daha hayırlı ve daha güzeldir.”¹³ mealindeki ayette hem yönetilenlerin yönetenlere itaat etmesi emredilmekte hem de yönetenlerin vasfı ve yönetenle yönetilen arasında çıkması muhtemel ihtilafların çözüm yöntemi verilmektedir. Buna göre öncelikle uyum ve düzenin sağlanması için itaat emredilmekte, bu itaatın **“Allah'a, resulüne ve sizden olan yetki sahibine”** denilmek suretiyle yöneticinin tebaadan biri olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Yöneten veya yetki sahibi olarak anılan şahsiyetlerin kimliği ve nitelikleri üzerinde, tebliğimizin ilerleyen sayfalarında, ayrıca durulacaktır. Ayrıca yöneten de herhangi bir insan olduğu için birtakım olumsuzlukların ortaya çıkması muhtemeldir ve bu durumda da Allah'ın kitabı ve Resûlullah'ın sünneti doğrultusunda çözümler aranması gerektiği hatırlatılmaktadır.

1.6. Birlik/Berberlik

Kur'an birer mümin ve İslam ümmetinin birer parçası olarak, bütün Müslümanlardan ümmetin birliğini koruma hususunda hassasiyet göstermelerini emretmektedir. Kuşkusuz ümmetin tamamını veya belirli bir kesimini yönetime konumunda bulunan şahsiyetler, ellerindeki imkânlarla paralel olarak daha çok sorumluluk sahibidir. Kur'an'da bu durum mealen *“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin.”*¹⁴ şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca, ayrılığın müminlerin değil, aksine iman etmeyen ve bu nedenle akılsız olarak değerlendirilen toplumların vasfı olduğuna dikkat çekilerek,

birlik ve beraberliğin korunmasının, mümin olmanın bir gereği olduğu ifade edilmektedir.¹⁵ Buna göre ümmetin bölünmesine, parçalanmasına ve ayrışmasına neden olacak her türlü neden ortadan kaldırılmasına ve ümmetin siyasi bir bütünlük içerisinde varlığını sürdürmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasına son derece önem atfedilmektedir.

2. Hz. Peygamber'den Sonra Müslümanların Siyasi Faaliyetleri ve Fırkalaşma

Kur'an'da, ümmetin bütünlüğünün devamı, adaletin sağlanması ve hayatın her alanında kardeşliğin hüküm sürmesi için her türlü öneri bulunmaktadır. Hz. Peygamber de hayatta iken, bu hususa riayet etmiş, ashabı arasında etnik, sosyal ve ekonomik hiçbir ayrımı dikkate almadan ahlak, liyakat ve takva üzere kurulu bir hiyerarşi oluşturarak, bu doğrultuda insanlık tarihine örnek olabilecek bir toplum meydana getirmiştir. Köle ve zenci kökenli olan Zeyd b. Harise'nin, Kureyş'in ileri gelenlerinin de katıldığı Mute seferinde komutan atanması, yine zenci olan Bilal'in müezzin olarak tayin edilmesi gibi örnekler, bu durumu, açık bir şekilde ifade etmektedir. Yüce Allah, o toplumu şu mealdeki sitayişkâr ifadelerle övmektedir:

“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler.”¹⁶

¹³ Nisa 4/59.

¹⁴ Ali İmran 3/103.

¹⁵ Haşr 59/14: “Onlar, iyice korunmuş şehirlerde veya duvar arkasında olmaksızın sizinle toplu bir halde savaşmazlar. Kendi aralarındaki çarpışmaları ise pek şiddetlidir. **Sen onları birlik sanırsın, oysa kalpleri paramparçadır.** Bu, şüphesiz onların akletmeyen bir kavim olmaları dolayısıyla böyledir.”

¹⁶ Haşr 59/14.

Ayetin mealinden de anlaşılacağı üzere, aç olduğu halde yemeden yediren, susuz olduğu halde içmeden içiren, yorgun olduğu halde dinlenmeden dinlendiren bir toplum tasvir edilmektedir. Kaldı ki bu toplum daha düne kadar birbirlerini yok etmeye çalışan düşmanlardı.

Hiz. Peygamber'in vefatından hemen sonra, onun oluşturduğu erdemli toplum savrulmalarla karşı karşıya kalmış ve siyaset alanında başlamak suretiyle manipülasyonlara açık hale gelmiştir. Hiz. Peygamber, erdem merkezli oluşturduğu toplumun diğer bütün alanlarda olduğu gibi siyaset alanında kendi işlerini çözmek üzere kendi hallerine bırakmış, bir kısım fırkaların iddialarının aksine herhangi bir şahıs ya da zümreyi imam/hilafet vazifesini deruhte etmek üzere belirlememiştir. Bu nedenle içerisinde yaşadıkları kültür ve tecrübelerin de etkisiyle, Hazrec Medine'nin yerlisi ve ileri geleni olmasını dikkate alarak liderleri olan Sa'd b. Ubade'yi, Hiz. Peygamber'in kabilesi olan Benî Hâşim'e mensup olması onun en yakın akrabası itibarıyla Hiz. Ali ve onun gibi düşününenler onun imam/halife olması gerektiği düşüncesindeydiler. Ancak bilinen gelişmeler neticesinde, ümmetin birliğini koruma ve devam ettirme kaygısıyla Hiz. Ebubekir Halife seçilmiş, onun vefatından sonra ise benzer kaygılarla onu tarafında Hiz. Ömer tayin edilmiştir. Hiz. Ömer ise kendisinden sonra görüşlerine itibar ettiği kişiler ile seçilmemesi kaydıyla oğlu Abdullah'ın katılımıyla 7 kişilik bir heyeti imam/halife seçmek üzere görevlendirdi. Bu heyet, Hiz. Osman'ı seçti. Ancak Hiz. Osman'ın bir kısım uygulamalarının da sebep olduğu siyasi gerilim ortamı, onun katledilmesiyle neticelendi. Ondan sonra her ne kadar Hiz. Ali Halife seçilmiş ise de ortaklık bir türlü durulmadı ve bir daha İslam ümmeti içerisinde tam olarak birlik sağlanamadı.

Hiz. Hasan'ın Muaviye b. Ebû Süfya'la anlaşarak hilafeti ona bırakması, Hâşimî-Emevî çatışmasının bir süreliğine bitmesini sağlasa da daha sonraları hem iki kabile merkezinde cereyan eden çatışmalar hem de başka fırkaların ayrıştığı görülmektedir.

Hiz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Sahabe arasında ortaya çıkan ilk görüş ayrılığı, Ensar'ın Benî Saîde'de toplanarak Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek istemesi, Hiz. Ebubekir ve arkadaşlarının müdahalesiyle, Hiz. Ebubekir'in halife seçilmesiyle ortaya çıktı. Ensar'ın muhalefeti bireysel kaldı ve önemli sosyal gerilimlere sebep olmadı. Hiz. Ali ve çevresi de her ne kadar başlangıçta bu işin, bir bakıma oldu bittiye getirilerek, kendilerinden habersiz yapılmasına muhalefet etse de bu muhalefet daha ileri boyutlara götürülmeden sona erdirildi. Hiz. Ebubekir'in Benî Saîde'de yaptığı konuşmasında, Resûlullah'ın sağladığı birliğin devam etmesi için, Kureyş'ten bir halifenin seçilmesi gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. Dolayısıyla halifenin kim ya da kimlerden olması gerektiği dinî değil, sosyal ve stratejik bir karardır. Böyle olduğu için de genel-geçer bir karar olmaktan daha ziyade ümmetin maslahatını dikkate alan ve güncel/tarihsel bir karardır.

Kur'an'da Hiz. Peygamber'in vefatından sonra somut ve bireysel olarak herhangi bir şahıs veya aile belirlememesine rağmen, onun vefatından sonra kısa süre içerisinde Hiz. Ali'nin onun varisi olduğuna ve nasla imam tayin edildiğine dair birtakım iddialar ortaya atıldı. Bu iddialar, başlangıçta sadece siyasi alanla sınırlı iken süreç içerisinde itikadî bir boyut olarak Şîa'nın zümreleşerek bir fırka haline gelmesini beraberinde getirdi. Hiz. Ali'nin Muaviye b. Ebû Süfyan'ın emrinde olan Şam ordusuyla savaşmak zorunda kalması ve neticede tahkime

giden süreçte, umduklarını bulamayan bir topluluk ise Hz. Ali, Muaviye b. Ebû Süfyân ve onun hakemi olan Amr b. el-As'ı tekfir ederek yeni bir hareket başlattılar. Haricîler, "tekfir" gibi dinî kavram ve gerekçeleri ileri sürmekle beraber, çıkışları tamamen siyasi idi. İlerleyen süreçte, Haricîler de birtakım itikadî teoriler oluşturmak suretiyle zümreleşerek bir fırka haline geldiler. Dolayısıyla İslam tarihinde ilk ortaya çıkan iki fırkanın ikisi de siyasi bir hareket iken dinî/mezhebî kitlelere dönüştüler. Mûtezile ve Selefiyye gibi diğer fırkaların siyasi kimi bağlamları olmakla beraber, daha çok teorik ve fikrî arka planı öne çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'den sonra İslam ümmetini parçalara bölen ve bir araya gelmesi adeta imkânsız olan fırkalaşmaların temelinde siyasi görüş ayrılıklarının etkili olduğundan kuşku yoktur. Her ne kadar ilerleyen süreçlerde söz konusu görüş ayrılıkları için birtakım dinî gerekçeler ileri sunulmuş ise de bunların naif kaldığı görülmektedir. Bu durum, Kur'an'ın bu konuda herkesin anlayabileceği bir şekilde objektif ve uygulanabilir herhangi bir düzenlemede bulunmadığı, aksine oldukça güncel ve değişken olan siyasi pratiklerin, temel ilkelere bağlı kalmak kaydıyla ümmetin bizzat kendisine bırakıldığını göstermektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber de ümmetin işini yine ümmetin kendisine bırakarak, şartlara göre düzenlemelerde bulunabileceklerine işaret etmiştir. Bu kadar önemli bir konuda ne Kur'an'ın ne de Hz. Peygamber'in tevile açık ve herkes tarafından hemen anlaşılacak birtakım işaretlerde bulunması beklenmez.

3. Kur'an'da İmamet/Hilafetin Yeri

Kur'an'da Hz. Peygamber'in dışında herhangi bir şahsiyetin önderliğine doğrudan işaret edilmemektedir. Ancak kurumsal olarak "ilim (zikir) ehli"¹⁷ ve "ilimde derinleşenler"¹⁸ gibi tanımlamalarla, ulemanın şahıs olarak değil de vasıf olarak öncülüğüne dikkat çekilmektedir. Bunun dışında, özellikle siyasi anlamda herhangi bir şahıs ya da kabilenin önderliği söz konusu edilmemektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek üzere Benî Sâide'de toplanan Ensar'a yaptığı hitabede, Hz. Ebûbekir'in Kureyş'ten bir halifenin seçilmesi gerektiğine dair teklifi de tamamen stratejiktir. Zira o günkü şartlarda Araplar, Kureyş'ten başka bir kabileye mensup olan bir halifenin etrafında birlik oluşturmazlardı. Buna karşılık Kureyş sûresinde de ifade edildiği gibi, Kâbe'nin mücaviri olmalarından dolayı Kureyş'in Araplar nezdinde bir saygınlığı söz konusuydu. Öyle ki eşkıya ve haydutlar bile Kureyş'in kervanlarını yağmalama konusunda diğer kabilelere göre daha ihtiyatlı davranmaktaydı.¹⁹ Hz. Ebûbekir, Hz. Peygamber'in bütün Arap yarımadasında sağladığı birliği ancak Kureyş'li birisinin devam ettirebileceğini, bunun dışında kim halife olursa olsun bunun mümkün olmayacağını bildiği için Kureyş'ten bir halife seçilmesinde ısrarcı oldu. Onun ileri sürdüğü gerekçeler, hazirûn tarafından da makul görülünce, kendisine biât edilerek halife seçildi.

Şa'nın imametini nasla tayin edildiğine dair iddiaları ile bir kısım sünnî çevreler tarafından Hz. Peygamber'in dolaylı olarak Hz. Ebûbekir'i işaret ettiğine dair iddialarının hiçbir haklı gerekçesi söz konusu değildir.

¹⁷ Nahl 16/43: "Şayet bilmiyorsanız zikir ehline sorun".

¹⁸ Âl-i imrân 3/7.

¹⁹ Kureyş 106/1-2: "Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lutuflarında bulundu)."

Her iki iddia da sahabeyi zan altında bırakmakta, sahabeden olan belirli bir kitlenin Hz. Peygamber'e rağmen farklı arayışların içerisinde girdiğine yol açmaktadır ki, Sahabe hakkında bunu düşünmek asla kabul edilemez. Sahabe de insan olduğu için bireysel olarak kendi heveslerine uymaları mümkün ise Sahabeden büyük bir topluluğun bu şekilde davrandığını iddia etmek ispatlanması mümkün olmayan bir iddiadan ibaret kalır.

4. Dinî-Siyasî Bir Kişilik Olarak Mehdî ve Mehdîlik

Kur'an ve Siyaset başlığı altında üzerinde durulması gereken hususlardan biri de hiç kuşkusuz mehdîliktir. Zira her ne kadar Kur'an'da açıkça Mehdî ve Mehdîlikten bahseden herhangi bir ayet yok ise de bir kısım ayet bu doğrultuda yorumlanmış ve birçok rivayetle desteklenerek dinî bir inanç haline dönüşmüştür. Dolayısıyla kadîm din ve inançlarda güçlü bir unsur olarak yer alan kurtarıcı beklentisi, oldukça erken dönemlerden itibaren Müslümanların gündemine de girmiştir. Müslümanlarda olduğu gibi, kurtarıcı inancına sahip olan inanç çevrelerinin tamamına yakınında, beklenen zatın, dinî kimliğinden daha çok siyasî kimliği öne çıkmaktadır. Anılan siyasî misyonun, meşruiyet sorunu yaşamaması için gerekli tedbirler alınmış ve süreç içerisinde dinî içerikle zenginleştirilerek bu sorun bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle ilerleyen süreçlerde, zaman zaman geniş kitleler nezdinde dinî içeriğin, siyasî içerikten daha çok öne çıkarıldığını görmek mümkündür. Yahudilikte beklenen mesihin Yahudi ırkının dünyaya kesin olarak hâkimiyetini sağlama ideali ve

Hıristiyanlıkta Hz. Mesih'in gökten indikten sonra Tanrı'nın krallığını kesin bir şekilde kuracağına dair inanç, bu duruma örnek verilebilir. Mehdî beklentisi içerisinde bulunan Müslümanlardaki mehdî anlayışı da buna benzerdir. Gerçekten de bu anlayış ilk ortaya çıktığında "Mehdînin siyasî kimliği mi ön plandaydı yoksa bunun yanı sıra dinî kimliğine de önem atfedilmekte miydi?" şeklindeki sorulara cevap aranması, bahse konu durumun tespitini kolaylaştıracaktır.²⁰

Bu konuda özellikle Nâşî el-Ekber, Nevbahî ve Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin benzer yaklaşımları sergilediklerini belirtmek gerekir. Mehdî etrafında anılan iki özellikten birincisi mehdînin dinî olmaktan daha ziyade siyasî bir figür olarak tasavvur edilmiş olmasıdır. Bu nedenle özellikle mehdî olduğu ileri sürülen şahıslar etrafında yapılan tasvirlerin tamamında siyasî iktidarla bağlantılar kurulmuştur. Özlenen iktidarın bazen Abbasilerde olduğu gibi gerçekleştiği bazen de henüz gerçekleşmediği ancak kıyamet kopmadan önce bir gün mutlaka gerçekleşeceğine dair beklentiler canlı tutulmuştur. İkinci özellik ise mehdîlik ile Âl-i Beyt başta olmak üzere mazlumların intikamı arasında bağlantıların kurulmuş olmasıdır. Bu beklentilere paralel olarak, beklenen mehdînin zuhurundan sonra icra edeceği faaliyetler literatüre geçmiştir. Bu faaliyetlerden birincisi yeryüzünün tamamına adalet ve hakkaniyetle doldurmak, diğeri ise zalimleri cezalandırmak suretiyle mazlumların hakkını almaktır.

Önceki din ve inanç çevrelerinde yer alan benzer inanç ve anlayışların da etkisiyle, Hz. Peygamber'in neslinden gelmesi düşünülen kurtarıcı beklentisi, gittikçe taraftar bulmuş, geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Zira

²⁰ Bu konuda yapılan bir değerlendirme için bk. Mustafa Akman, "Mehdî İnanıcı Özeline İlmî Çalışmalar ile Günümüz Toplumunun Geleneksel Anlayışı Arasında Görülen Uyuşmazlıklar, Bunun Yansımaları ve Çözüm Önerileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X/51, (2017), 1210.

Mehdilik anlayışının ortaya çıktığı dönemde, Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda, beklenen kurtarıcı inancına sahip birçok dinî unsur bulunmaktaydı. Bunlar arasında, özellikle Şîa'nın mehdilik anlayışının büyük ölçüde etkilendiği Mecusilik en başta gelir. Yahudilik, Hıristiyanlık, Maniheizm ve Deysanlık ise bölgede mensupları bulunan ve kurtarıcı inancına sahip olan din ve inanç çevreleri arasındadır. Mehdiliğin ilk ortaya çıktığı yer olan Kûfe'nin demografik yapısı dikkate alındığında, oldukça heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kuzey ve güney Araplarının yanı sıra Fars ve Horasan bölgelerinden de önemli ölçüde nüfusun buraya kaydırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Kûfe'de yaşayan unsurlar, daha önceleri büyük ölçüde anılan dinî gruplara mensuptu. Bunların Müslüman olduktan sonra önceki inançlarını İslamî motif ve figürler içerisinde, çoğu zaman farkına varmadan sürdürmüş olmaları mümkündür. Bu bağlamda sözgelimi Zerdüşt'ün yerine Hz. Peygamber'i, Saoşyant'ın yerine ise Mehdî'yi ikame etmiş olmaları mümkündür. Bu nedenle mehdilik düşüncesi kısa süre içerisinde geniş kitleler tarafından kabul görmüştür.

Kuşkusuz mehdîye dinî içerik atfedilmesini, bu düşüncenin ortaya çıktığı ilk dönemlere kadar götürmek mümkündür. Nitekim Muhammed b. Hanefiyye'nin vefatından hemen sonra onun mehdî olduğunu iddia edenler, onun hakkında şu tasvirleri yapmışlardır: "Muhammed b. el-Hanefiyye ölmüştür ve diridir. Mekke ile Medine arasında bulunan Radva dağındadır. Sağında aslan solunda kaplan bulunmaktadır ve ortaya çıkıp kıyam edinceye kadar onu koruyacaklardır. O, Âl-i Muhammed'in Kaim'i

ve Resûlullah'ın yeryüzünü doğruluk ve adaletle dolduracağını insanlara haber verip müjdelediği Mehdî'dir."²¹ Ancak her ne kadar buna benzer dinî birtakım tasvirler var ise de Muhammed b. Hanefiyye, kardeşi Hz. Hüseyin'in intikamını alması, zulüm ve haksızlıkla dolan dünyayı adalet ve hakkaniyetle doldurması beklenen siyasî bir lider olarak idealize edilmiştir. Benzer bir anlayış Nefsüzzekiyye etrafında da geliştirilmiş ve onun isminin Muhammed, babasının isminin ise Abdullah olması da delil getirilerek, bu anlamda nakledilen rivayette kastedilen zatın, Nefsüzzekiyye olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre Nefsüzzekiyye, tekrar ortaya çıkacağı zamana kadar Alemiyye dağında yaşamaktadır.²² Mehdiliğin ilk dönemlerde siyasî işlevinin ön plana çıkması nedeniyle, İmamiyye Şîası on ikinci imamı mehdî ilan edip, onunla sınırlandırılmaya kadar hicri ilk üç yüzyılda, kılıcını çekip adalet ve hakkaniyet iddiasıyla ortaya çıkan herkese mehdî denilmiştir. Abbasilerin ikinci halifesi Ebû Cafer el-Mansur'un oğluna mehdî adını vererek, onu beklenen mehdî olarak ilan etmesi de mehdiliğe o dönemde siyasî içeriği baskın bir işlev yüklediğini göstermektedir.

Mehdiliğin dinî/itikâdî bir konu olarak anılması, daha çok İmamiyye Şîasının on birinci imamı olan Hasan el-Askerî'nin (ö. 260/874) vefatı sonrasına denk gelmektedir. Kimi tabakat ve fırak müellifleri, onun vefat ettiğinde geride herhangi bir oğlunun olmadığını kaydetmeler de onun taraftarları, Muhammed isminde bir oğlunun olduğunu ve Hasan el-Askerî vefat ettiğinde dört veya beş yaşında olduğunu, babasının vefatıyla birlikte gaybete (el-Gaybetü's-suğrâ) girdiğini iddia

²¹ Nâşi, *Mesâilü'l-İmâme*, 26.

²² Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 53-54.

etmişlerdir.²³ İşte mehdînin şahsiyeti etrafında birtakım mistik unsurlar eklenerek, dinî ve itikâdî bir mesele olması, bununla birlikte oluşmuş ve Hasan el-Askerî'nin oğlu olarak anılan ve on ikinci imam olarak kabul edilen Muhammed b. Hasan, el-Kâim ve el-Mehdiyyü'l-muntazar olarak kabul edilmiştir. Bu iddiaya göre İmam Mehdî 329/941 yılına kadar sefirleri üzerinden Şiasıyla temas kurmuştur. Ancak bu tarihte son sefirin de ölümüyle birlikte gaybet yeni bir merhaleye girmiş ve büyük gaybet (el-Gaybetü'l-kübrâ) dönemi başlamıştır. O günden bugüne kadar on ikinci imam Şiası İmam Mehdî'nin zuhrunu be Mehdî inancının oluşmasında toplumların, yaşadığı kaos ve maruz kaldığı zulmü engelleyememesi etkin rol oynamıştır. Nitekim çeşitli din ve inançların *beklenen kurtarıcı* etrafında oluşturdukları anlayış ve düşünceler incelendiğinde, bu inancın, her ne kadar dinî çerçeve içerisinde sunulmakta ise de özü itibarıyla tamamına yakınında sosyo-psikolojik ve siyasal etkenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Hal böyle olunca siyaseten başarsız olan ve ezilen kitleler, yaşadıkları bu olumsuzlukların değiştirilmesi ve zalimlerden intikamlarını alarak bozulan toplumsal yapıyı kılıcının gücüyle düzelterek manevî güç sahibi olan bir kurtarıcı beklentisine girmişlerdir. Bu anlamda çevre kültür ve dinlerden etkilenme ve kadîm kutsal metinlerde Hz. Peygamber'in müjdelenmesine dair verilen mesajların ilhamıyla oluşturulan yeni dinî referanslarla muhayyel bir mehdîlik tasarlanmış ve böylelikle backgroundu toplumsal çürümenin oluşturduğu manevî görünümlü siyasi bir mehdî/ kurtarıcı figürü geliştirilmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra, onun oluşturduğu adil, hakkaniyetli

ve erdemli toplum yapısının bozulmasıyla birlikte, insanlarda tekrar böyle bir dönemi oluşturma arzusu canlanmıştır. Ne yazık ki bu arzu, ilke ve prensipler yerine kadîm din, inanç ve kültürlerin de etkisiyle, karizmatik ve güçlü bir lider odaklı olarak şekillenmiştir. Söz konusu lider, ilk dönemlerde herhangi bir şahıstan daha çok vasıf olarak öne çıkmıştır. Buna bağlı olarak Muhammed b. Hanefiyye, Nefsüzzekiyye veya Mehdi b. Ebu Ca'fer gibi farklı şahıslar, mehdî olarak görülmüştür. Bu şahısların tamamına yüklenen misyon, adaletin hâkim olduğu bir dünya oluşturmaktır. Bu nedenle beklenen kurtarıcı, özellikle Hz. Peygamber'le akrabalık ilişkisi kurulduğu için dinî birtakım bağlantıları ih-sas etse de daha çok siyasi bir şahsiyet olarak tasarlanmıştır. Bozulan siyasi ve ictimâî düzeni kim düzeltip adalet ve hakkaniyeti hâkim kılarırsa kurtarıcı mehdî, odur. Ancak ilerleyen süreçte, söz konusu siyasi kimlik dinî anlamları baskın bir hale evrilerek, mehdîlik itikâdî bir mesele haline gelmiştir.

Sonuç

Kur'an'da siyaset, bağımsız bir konu olarak ele alınmamaktadır. Zaten sözlü bir metin olan Kur'an'ın herhangi bir konuda sistematik olarak bahsedip yazılı metinlerde olduğu gibi düzenli bir şekilde sonuna kadar üzerinde durması da beklenemez. Şu var ki bir hidayet kitabı olan Kur'an, insan hayatını ilgilendiren her konuda yol gösterdiği gibi, siyasi konularda da temel prensiplere dikkat çekmiş, bu prensiplere bağlı kalmak kaydıyla, işin icra safhasını yine insanın kendisine bırakmıştır. Bu durum, Kur'an'ın evrensel bir metin olması, insanlığın ise siyasi, coğrafi ve medeni gibi koşullara bağlı olarak değişken

²³ Nevbahî, *Fıraku's-Şia*, s. 90-93; geniş bilgi için bk. Cemil Hakyemez, "Mehdî Düşüncesinin İtikâdîleşmesi Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/1 (III/5), s. 127-144.

olmasından kaynaklanmaktadır. Yüce Allah, iman edenleri bu anlamda sıkıntıya sokacak ve uygulaması imkânsız olan hususlar vazedererek onları zora koşacak düzenlemelere gitmemiştir. Bununla beraber hangi şartlar altında yaşanırsa yaşansın adalet, hakkaniyet, birlik, dirlik ve paylaşım gibi insan varlığının devam etmesi için vaz geçilemez hususların dikkate alınmasının üzerinde durulmuştur. Kur'an'daki siyasi düzenlemeleri bu çerçevede anlamak, sağlıklı bir tefekküre ulaşmak için son derece önemlidir.

Hız. Peygamber, hayatta iken Kur'an'ın dikkat çektiği ilkeler doğrultusunda Ashabını yönlendirmiş, kendisi de bizzat bu doğrultuda yönetmiştir. Ancak onun vefatından sonra, herkesi eşit derecede bağlayıcı herhangi bir otorite söz konusu olmadığından Sahabe döneminden itibaren ihtilaf ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle Sahabe arasında ortaya çıkan ilk ihtilaf dikkate alındığında, bunların tamamına yakınının siyasi içerikli olduğu görülmektedir. Özellikle halifenin kim ya da kimlerden olması gerektiğine dair ihtilaf, ilk ayrışmaları da beraberinde getirdi. Bununla birlikte Sahabe, henüz Hız. Peygamber'in yaşadığı döneme çok yakın olduğundan, ilk başta bu ihtilaf pasif muhalefetle geçiştirerek nispeten suhuletle atlattı. Ancak Sahabe'nin bir kısım ileri gelenlerinin vefat ettiği Hız. Osman döneminin ikinci yarısından itibaren bu ihtilaf, kitlesel ayrışmalara neden oldu ve devamında Sahabe bile birbirlerine kılıç çekmek durumunda kaldı. Bu süreçte her kesimden Kur'an ve Sünnet'ten deliller arama çabası da baş gösterdi.

Kur'an ayetlerinden kendi lehlerine doğrudan delil bulamayan çevreler ya kendi

görüşleri doğrultusunda tevellere başvurular ya da aksine delilin de olmadığından yararlanarak Hız. Peygamber'in sünnetinden deliller aramaya koyuldular. Bu süreçte önemli ölçüde hadis uydurulduğu gibi, bazı rivayetler de bağlamından kopararak yorumlandı ve delil olarak ileri sürüldü. Bu durum Şiîsiyle, Sünnisiyle, haricisiyle bütün mezhep ve fırkalar için söz konusu olmuştur. Ancak Şiî çevrelerin Hız. Ali ve Ehl-i Beyt etrafında oluşturdukları siyaset teorisi, ilerleyen süreçte Şiî teolojinin en vazgeçilemez unsuru haline geldi. Büyük Gaybet sonrasında, Usûl-i Hamse'den olan imâmet teorisi, on ikinci imam olan Muhammed b. Hasan el-Askeri etrafında mehdîliği besleyerek, onun yaşadığı ve gaybette olduğuna dair inancı perçinlemiş oldu.

Kuşkusuz İslam düşünce tarihinde siyaset teolojisi, sadece Şîa tarafından oluşturulmamış, onlar kadar çarpıcı olmasa bile Haricîler ve Ehl-i Sünnet tarafından da benzer teoriler geliştirilmiştir. Bu teorilerin büyük çoğunlukla içinde yaşanan kültür ve inançlardan etkilenerek oluşturulduğundan kuşku yoktur. Kur'an'dan yola çıkılarak oluşturulan teorilerden daha ziyade, oluşturulduktan sonra Kur'an'dan delil aranan teoriler olmuştur. Yukarıda genel hatlarıyla değinildiği gibi, Kur'an, imam ya da halifenin kim olacağından daha çok nasıl olması gerektiğine dikkat çeker. Ayrıca Hız. Peygamber'den sonra vahiy kesildiğine göre, insanların tamamı hata da edebilir, isabet de edebilir. Ümmetin insanların vasıflarına bakarak, kendilerini yönetmek üzere sorumluluklar vermesi, en isabetli yöntem olarak benimsenmiştir.

Kur'an Tefsirinde Siyasî Temeller

Kadir Akaras*

Giriş

Siyaset, sosyo-politik ve siyasî kanunlar; Kur'an ve hadislerde doğrudan zikredilen konular arasındadır.

Kur'an-ı Kerîm'de siyasî meselelerle ilgili ayetler hükümet, ekonomi, askerî gibi farklı alanlarda zikredilmiştir. Sonucu, siyasî ilkelerin kendi alanında ele alınıp toplumun doğru ve rasyonel yönetimi sağlanması içindir. Kur'an'ın siyasî temellerinin incelenmesi İslam'ın yüce yasaları iç ve dış ilişkilerin temeli olduğu esas üzere toplumu doğru ve mantıklı yönetmek için önem arz etmektedir. Aslında temel amaç, peygamberlerin amaçlarına uygun olarak insanı ve toplumu maddî ve manevî en yüksek mertebelere ulaşturmaya çalışmaktır.

1. Kavram Biliminde Siyasî Tefsirin Tanımı

“Siyaset” sözcüğünün asıl manasını anlamak için iki açıdan incelememiz gerekir:

“Siyaset” (سياسة) kelimesi (سوس) “sevese” kökünden türemiş olup bir şeyin (birinin) maslahatına olan bir şeyi yapmak anlamına gelir.¹ Ve siyasetçi, insanları ve eylemlerini ıslah etmeye çalışan kişi olduğu söylenir. (Farahidi, al-Eyn, “ساس” kelimesi açıklaması). Dolayısıyla siyaset, bir şeyin, bir kişinin veya bir grubun çıkarlarını gözetmek ve bu çıkarları onların lehine gerçekleştirmek için atılan ciddi adımlar demektir.

Terim olarak siyaset, yurttaşlık ilişkilerini ele alan bir bilim dalıdır.² Ve ya vatandaşların toplu karar aldığı bir süreçtir.³ Ya da inanç ve çıkarların çeşitliliği ve farklılıklarından

* Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi Öğretim Üyesi, Ehla-Der Genel Başkanı.

¹ Tarih-i Bahreyn Sözlüğü ‘سوس’ kelimesi açıklamasından

² Cevat Tabatabâî, İran'da siyasî düşüncenin gerilemesi, 22

³ Şehrzad Ümerayî, Siyaset Mühendisliği, 18

kaynaklanan savaşlarda düzeni sağlayarak, dış güvenliği ve siyasî birimlerin iç güvenliğini -çoğu zaman hukuka dayalı güç kullanarak- sağlamak isteyen toplumsal bir faaliyettir.⁴ Bu nedenle; ‘Siyaset yurt ve yurttaşların inanç ve çıkarlarından kaynaklanan farklılıkları yönetmek ve dışa karşı emniyeti sağlamak için var olan bir toplum bilimidir’ denebilir.

“Kur’an’ın Siyasî Tefsiri” sentezi yeni bir kavram olduğundan geçerli ve kayda değer bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak tefsir ve siyaset kavramında verilen açıklamaları ele alırsak şöyle diyebiliriz: Kur’an’ın siyasî tefsiri: sosyo-politik, hukukî ve velayî konuları içeren ayetlerin pratik ve akıcı olarak analitik-ahlakî beyanlarından ibarettir.

2. Kur’ân-ı Kerîm’in Siyasî Temelleri

Kur’an’ı Kerim kapsamlı ve genel bir kitap olup, siyaset de dahil olmak üzere çeşitli konuları ele alan genel ilkeleri içerir. İslam’da devlet, toplumun en önemli temellerinden biri olduğu için, İslam’daki siyasî meseleleri dile getirmek onun temel gereksinimlerinden biridir. Buna göre Kur’an’da siyasetin temellerinin tartışılması da Kur’an ayetlerinden çıkarılabilecek önemli ve değerli konulardan biridir.

Şimdi aşağıda siyasetin en önemli Kur’anî ilkelerine değinme gereği duyuyoruz:

2.1. İç ve Dış İlişkilerde Siyasî Davranış Biçimi

Uluslararası ilişkiler düzeyinde bir nevi diplomatik politikaların uygulanması olan iç ve dış ilişkiler, bir toplumun yönetim göstergelerinden biridir. Bu siyasî davranışların türü, o hükümetin diğer toplumlarla ilişkilerindeki dürtülerini ifade eder. Kur’ân-ı Kerîm, iç ve dış ilişkilerin en güzel şeklini adaletli davranış olarak tanıtır:

“Ey iman edenler! Allah için kıyam edenler ve adaletli şahitler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun; bu, takvaya daha yakındır. Allah’tan sakının, doğrusu Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁵

Merhum Tebersî ‘uluslararası adil davranışı’ kin ve nefretten uzak temiz ahlakın gölgesinde olan davranış olarak tefsir ediyor:

“Ey Müminler! Gelenek ve görenekleriniz, hakkı savunmak üzere olmalıdır, öyle ki kendiniz doğruya amel ederseniz; başkalarını da iyiliğe davet edip, kötülükten sakındırabilirsiniz. Tüm bunları Allah’ın rızasını gözetmek için yapınız. Madem şahitlik vazifenizi adalette yerine getirdiğinize şahadet edesiniz; insanlara olan kin ve nefretiniz sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Yani bir kavme kin besleyen kişi, sizi adaletsiz bir davranışa, onun hakkında zulmetmenize neden olmasın.”⁶

⁴ Farvend, Siyaset Nedir? 231

⁵ Mâide 8)

⁶ Tebersî, Mecme-ul Beyan 3/261

Bu yorum onu “شَنَّ” (şeneânu) kelimesini mastar olarak, kin ve nefret veya kin bağlamak olarak aldığından yapılmıştır. Bu nedenle, diğer hükümetlere kin beslemek, insanların o hükümetlere ve halkına karşı adaletsiz davranmasına neden olur. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in İslam toplumunu uyardığı ve adaletli davranmaya teşvik ettiği insanlık dışı ahlakî durum budur.

2.2. Malî ve Ekonomik Politikalarla Başa Çıkma Yöntemi

Devleti olan bir toplumda, ekonomik kararları ve finansal politikaları, o toplumun doğal olarak siyasî bir bireyi olan hükümet lideri tarafından alınmalıdır. Bu önemli devlet politikası Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle belirtilmektedir:

“Ne olur onlar, Allah'ın ve Elçisinin kendilerine verdiği razi olup: Allah bize yeter, yakında Allah ve Elçisi bize bol lütfundan verecek, biz sadece Allah'a rağbet ederiz yalnız O'ndan umarız deselerdi!”⁷

Tabersî, *Mecma'u'l Beyân*'da bu ayeti, münafıkların Peygamber'den talepte buldukları sadakalar ve Peygamber'e kusur nispet etmeleri hakkında beyan etmektedir. Böylece toplumun ekonomik temel unsurlarından biri olan ganimet ve hazine dağıtımının halkın lideri tarafından yapılması gerektiği ortaya çıkıyor.⁸

3. Liderlik ve Yöneticilikte Adalet Şartı

Kur'an'a göre İslam toplumunun liderlerinin birtakım zorunlulukları vardır ve bunlardan en önemlisi de yönetirken adaleti uygulamaktır. Kur'an'ı Kerim bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“İnsanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor.”⁹

Tabersî'nin bakış açısına göre, bu ayette adaletle hükmetmek, toplum liderlerine nispet edilmekte ve bu da onlara insanlar arasında adaletle hükmetmelerini emretmektedir. Ve devamında bu ayete benzer bir diğer ayette şöyledir buyuruyor:

“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet...”¹⁰

Peygamber Efendimizin (s.a.a) İmam Ali'ye (as) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“İhtilaf halindeki iki taraf arasında bakış ve sözünde eşitlik sağla.”¹¹

⁷ Tevbe 59

⁸ Tabersî, *Mecma'u'l Beyân*, 5/63

⁹ Nisa 58

¹⁰ Şâd 26

¹¹ Tabersî, *Mecma'u'l Beyân*, 3/99

Bu tefsirden, İslam toplumunu yönetenlerin yönetim şekillerinde adaletin gözetilmesi, İslam toplumu ve ülkesinde bıraktığı olumlu etkilerin yanı sıra uhrevî etkileri de beraberinde getiren önemli bir mesele olduğu anlaşılmaktadır.

4. Dinin Siyasetten Ayrılmazlığı

Dinin siyasetten ayrılmazlığı, İslam'ın önemli, esasî ve fikir birliği edilmiş kaide ve kurallarından olduğuna Kur'ân-ı Kerîm faklı ayetlerde buna değinmiştir. Örneğin Kur'an'ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

“Görmez misin İsrailoğullarının ileri gelenlerini? Hani Musa’dan sonra bir zaman geldi ki peygamberlerine, bize bir melik gönder de ona uyup Allah yolunda savaşa girişelim demişlerdi...”¹²

Tabersî, Benî İsrail halkının kimden kendilerine bir lider ve komutan atamak istediğine dair üç olasılığa işaret eder:

1. Allah'ın onlara olan ahdini unuttuklarından, aralarında günahın artmasından ve peygamberleri olmadığından dolayı zalim ve zorbalara, İsrailoğulları'nı yenip, şehirlerinin ve ülkelerinin çoğunu ele geçirdi, çocuklarını esir alıp rüsva etti. Sonra Allah onlara İşmoil¹³ peygamberi gönderdi. Ona dediler ki: Eğer doğru söylüyorsan bizim için bir hükümet kur ve bize padişah ata. Bu şekilde biz Allah yolunda savaşalım ve bu senin peygamberliğinin bir nişanesi olsun.

2. Onlar “Amâlek” ile savaşmak istediler. Bu yüzden kendilerine bir kral istediler ve onun gücü altında birleşerek durumlarını düzene sokmak ve düşmana karşı savaşı kazanmak istediler.

3. Allah, onlara İşmoil peygamberi gönderdi; kırk yılı en iyi halde geçirdiler ta ki Câlut ve Amâlek'e sorunu ortaya çıktı. Ve onlar da İşmoil peygamberden kendilerine bir padişah atamalarını istediler...

Bu konunun devamında Tabersî, İmam Cafer-i Sadık'ın (as) sözü geçen “Melik” padişah hakkında şu buyruğunu naklediyor.

“Ebu Abdullah buyuruyorlar: o zamanda Melik orduyu yönetene deniyordu (bir diğer tabirle ordu komutanı) ve peygamber de işini yapar ve ona (işlerin ilerleyişini ve sonuçlarını) vahiy yoluyla Allah'tan bildirirdi.”¹⁴

Yapılan tefsirdeki ifadeden anlaşıldığı gibi siyasî bir konu olan Benî İsrail toplumunun yönetici olacak liderin seçimi semâvî bir şahsiyete sahip peygamber vesilesi ile gerçekleşmiştir. Yani, o yönetimin istikrarını sağlayacak dinin siyaset ve hükümet alanında

¹² Bakara 246-247

¹³ İsmail veya Yişmael

¹⁴ Tabersî, Mecma'u'l Beyân, 2/610

bulunması kaçınılmazdır. Aynı zamanda savaş komutanlarının görevden alınması ve atanması gibi askerî ve devlet işlerine bizzat ilahî peygamberlerin müdahale etmesi, dinin siyasetten ayrılmaz olduğunun neticesine varılmaktadır.

Dinin siyasetten ayrılmaz olduğuna işaret eden bir diğer ayet de müminlerin dünyaya olacak hâkimiyetidir.

“Allah içinizden iman edenlere ve salih amellerde bulunanlara; mutlaka onlardan öncekileri nasıl güç ve iktidar sahibi kaldıysa, onları da yeryüzünde güç ve iktidar sahibi kılacağını, kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine egemen kılıp sağlamlaştıracağını ve onları korkularından sonra güvenliğe çevireceğini vaat etmiştir. Onlar, yalnızca bana ibadet ederler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Kim de bundan sonra küfre sarparsa, işte onlar fasıkların ta kendisidir.”¹⁵

Allâme Tabâtabâî bu ayetin tefsirinde şöyle der:

“Bu ayet sâlih amel işleyen müminler için güzel bir vaattir. Yakında onlara özel sâlih bir toplum inşa edeceğini, onların hizmetine toprak vereceğini, yeryüzünde dinlerini yaşatacağını, münafıklardan ve onların saldırılarından artık korkmayacağı hiçbir şeyi Allah’a ortak koşmadan ona özgürce ibadet edebileceği ve korkunun yerini güvene bırakacağını vaat ediyor.”¹⁶

Aslında, Allah tarafından verilen bu dünya hükümeti vaadi, dinin farklı hükümet ve siyasî arenalarda öne çıkan varlığının en iyi beyanıdır. Buradan, devlet kurumlarının amacı dinin varlığını korumak ve yüce ilahî kanunları uygulamak sonucuna da varılabilir. Bu amaç şu iki ibareden açıkça anlaşılmalıdır; “لَيْسَتْ خُلُفَتُهُمْ فِي الْأَرْضِ” “onları yeryüzünde hükümran kılacaktır” “يَغْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئاً” “bana kulluk edecek, hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar”

Dinin siyasetten ayrılmaz olduğunu açıkça ifade eden bir başka ayet ise Sâd suretinde geçmektedir:

“Sen onların dediklerine sabret ve güçlü kulumuz Davud’u an. Çünkü o her zaman, bize yönelendi.” ... “Onun iktidarını sağlamlaştırdık. Ona ilim, hikmet ve açık bir hitabet verdik.”¹⁷

Mecma’u’l Beyân’da “Mülk”ten kastedilenin Yüce Allah’ın Hz. Davud’a bahsettiği hükümdarlıktır. “Onun mülkünü güçlendirdik” Yani, onun malını muhafızlarla, askerlerle, görkemli ordularla ve pek çok kuvvetli insanlarla sağlam kıldık. «وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ» “ve kendisine hikmet verdik” işlere hakim olabilmesi için nübüvveti ve Allah’ın hüküm ve kanunlarını bilmesi için hikmeti verdik.¹⁸

¹⁵ Nur 55

¹⁶ Allâme Tabâtabâî, el-Mizân Tefsiri 15/151

¹⁷ Sad 17 ve 20

¹⁸ Tabersî, Mecmau’l Beyân, 3/732

Dolayısıyla Davud Peygamber'in şanlı saltanatu ve hükümdarlığı ona doğrudan doğruya Allah-u Teâla tarafından verilmiştir ve bu ayet, din ve siyasetin birbirinden ayrılmaz olduğunu açıkça anlatmaktadır.

5. Hükümet ve Siyasî İşlerde İstişare İhtiyacı

Zeki bir hükümdarın başarısının en temel anahtarlarından biri, bütün devlet işlerinin idaresinde işin ehli ve erbabı olan kişilere danışmaktır. Kur'an'ı Kerim de bu önemli konuya değinmektedir:

“Dedi ki: “Ey ileri gelenler! Vereceğim emir hakkında bana fikrinizi söyleyin; siz yarımda olmadan ben hiçbir işte kesin karar vermem.”¹⁹

Nûmune Tefsiri'nde bu ayet hakkında daha dakik ve latif bir açıklama zikredilmektedir. Açıklamanın bir kısmı şöyledir:

“O (Sabâ halkının melikesi), fikirlerini sorarak aralarındaki konumunu güçlendirmek ve dikkatlerini kendisine çekmek, aynı zamanda onların kararlarıyla kendi kararının ne denli uyum sağladığını görüp incelemek istedi.

Fetva maddesinden olan “افتونى” temelde karmaşık meselelerde dakik ve kesin hükmü vermek demektir. Sabâ Melike'si bu tabiri ile onları meselenin karmaşıklığına dikkat çekmiş ve fikirlerini beyan ederken yanlış yola düşmemek için dikkatli olmaları gerektiği hususunda uyarmıştır.

Şuhut kelimesinden olan “Teşhedûn” “تشهدون” mevcudiyet demektir işbirliği ve istişare ile iç içe olan bir mevcudiyet.”²⁰

Dolayısıyla bir lider ve hükümdarın bilirkişilerle istişare etmesi, devlet işlerinde dikkat ve tedbire yol açar ve aynı zamanda hataların giderilmesine de vesile olur.

5.1. İslam Toplumunun Liderinin Devlet İşlerinde Son Söze Sahip Olması

İslamî hükümet yasalarında, tüm anlaşmazlıklar, istişareler ve görüşler, kaosa yol açmamak için ilahî bir otoriteye yönlendirilmelidir ve bu tek otorite, şeriat kanun ve kurallarına ve standartlarına göre İslam toplumunun yönetimini devralan liderdir. Örnek olarak Kur'an'ı Kerim buyurmaktadır ki:

“Dediler ki: “Biz kuvvet sahibiyiz ve zorlu savaşçılarız, iş konusunda karar senindir, artık ne buyuracağına sen karar ver!”²¹

¹⁹ Neml 32

²⁰ Mekârim Şîrâzî, Nûmune Tefsiri, 15/454

²¹ Neml 33

Tabersî mezkûr tefsirinde «فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ» **“artık ne buyuracağına sen karar ver!”** açıklamasında şöyle yazmakta:

“Sen bak, ne emredersen biz ona amel ederiz. Barış dersen barış, savaş dersen savaşırız.”²²

Ayetullah Mekârim Şirâzî de *Nûmune* tefsirinde şöyle yazmaktadır:

“Bu şekilde hem onun emirlerine boyun eğdiklerini hem de güçlü ve kudretli bir şekilde savaş alanında hazır olacaklarını gösterdiler.”²³

Bu iki ifadeden, şeriat esaslarına göre iktidara gelen lidere tam anlamıyla itaat edilmesi ve her alanda onun devlet ve sivil toplum emirlerine boyun eğmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

5.2. Savaş Politikalarında Hakkaniyet Gerekliği ve Adaletin Yaygınlaştırılması

İslam'daki en önemli ve bariz siyasî konulardan biri savaş ve cihat konusudur. Düşmanların şerli oyunlarına karşı İslam toplumunu kurtaracak unsurlardan biri olan cihat, bir toplumun en önemli siyasî denklemlerini belirleyebilir.

Kur'ân-ı Kerîm, ‘*Cihâd*’ kategorisine atıfta bulunarak cihadın, hakkın sözünü yüceltme ve Yüce Allah'ın rızasını arama amacı olarak tanıtmaktadır.

“Öyleyse, dünya hayatına karşılık ahireti satın alanlar, Allah yolunda savaşsınlar; kim Allah yolunda savaşırken, öldürülür ya da galip gelirse ona büyük bir ecir vereceğiz.”

“Neden Allah yolunda ve zayıf düşmüş erkek, kadın ve çocuklar için savaşmıyorsunuz? Öyle zayıflar ki; ‘Ey Rabbimiz! Bizi, ahalsi zalim olan bu şehirden çıkar; bize kendi katundan bir sahip kıl ve bize kendi katundan bir yardımcı ver.’ derler.”

“İman edenler Allah yolunda savaşsınlar; inkâr edenler ise tâğüt yolunda savaşsınlar; öyleyse şeytanın dostlarıyla savaşın. Hiç şüphesiz, şeytanın hileli-düzeni pek zayıftır.”²⁴

Hûsrevî'nin tefsirinde bu ayetlerin açıklamasında onun siyasî boyutuna değinilmiştir:

“Kur'an'ın siyaset olarak emrettiği savaş günümüzde olduğu gibi öldürme, köleleştirme, sömürü, zulüm, mülkiyeti ve monarşiyi genişletme ve diğer milletleri köleleştirme değildir. Ve savaşmak sadece Allah yolunda, hak ve adalet sözünü yüceltmek, adaleti ve eşitliği yaymak ve milletleri kendi kavimlerinin zulmünden kurtarmak içindir. Bu nedenle, Kur'an-ı Kerîm, İslam'ın amacını ve hedefini savaşmaktan ayırır ve kısıtlı tutar. Buyurmaktadır: İman edenler, Allah'a itaat etmek, Allah'ın dinine yardım etmek, hak sözü yüceltmek ve O'nun rızasını kazanmak yolunda savaşsınlar, inkârda kalıp hakkı gizleyenler ise zulüm yolunda (Yani zulüm, şiddet, isyan ve milletlerin ve zayıf kimselerin haklarının

²² Tabersî, Mecma'u'l Beyân, 7/344

²³ Mekârim Şirâzî, Nûmune Tefsiri 15/454

²⁴ Nisa 74-76

çiğnenmesi yolunda) savaşılır. Öyleyse ey Müslümanlar, şeytanın dostları ile savaşın ve onların güçlerinin, sayılarının ve teçizatlarının sizi uzaklaştırmasına ve gururlandırmasına izin vermeyin; çünkü sizin veliniz ve efendiniz Rahman'dır ve o sizin dostunuz ve yardımcımanızdır ve onların efendisi şeytandır ve şeytanın müminler üzerindeki gücü, Allah'ın kâfirler üzerindeki gücüne kıyasla çok zayıftır.”²⁵

Dolayısıyla İslam'ın ve Kur'an'ın savaş ve cihada yönelik politikası, manevî ve maddî bir politikadır. Gayesi hak sözü yüceltmek ve adaleti tatbik etmek ve İslam'ın yüce emirlerini idare ederek insanları gerçek kemale erdirmek ve nihayetinde Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanmak olduğu için manevîdir. Ve maddîdir, çünkü gayesi, milletlerin ve acizlerin haklarını çiğnemeye niyet eden bencillerin zulmünden toplumları kurtarmaktır. Dolayısıyla İslam ve Kur'an her türlü sömürgeciliğe, sömürüye ve milletleri köleleştirmeye karşıdır.

6. Siyasî Faaliyetleri Olan Mücahitlere Özel İlgisi

Kur'an ve İslam öğretilerinde siyasî hareketlerinde Allah-u Teâlâ'nın rızasını kazanmak için düşman karşısında zindan, sürgün yoksulluk gibi nice zorluklara tahammül edenlere özel önem verilmiştir. Örneğin, Allah buyuruyor:

“Sadakalarınızı kendilerini Allah yoluna adayıp da yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirlere verin. (Allah'ın dinine olan teveccühleri onları vatanlarında avare olmasına neden oldu, cihada katılmaları ticari hayata dâhil olmalarına izin vermedi) (bir sermaye elde edemediler) Bilmeyen kimse iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. İnsanlardan ısrarla bir şey istemezler. Hayır adına her ne harcarsanız Allah onu bilir.”²⁶

Tabersî, burada yoksulluğun sebebini, insanların geçimlerini sağlayamamaları olarak yorumlamamakta, bilakis yoksulluğun sebebini, Allah'ın emirlerini yerine getirmek için canını, malını feda ederek zorluklara katlanmaktan olduğunu ve nihayetinde maddî yoksulluğa düştüklerini dile getiriyor ve diyor ki:

“Bahsedilen başlıklar, düşman korkusu, hastalık, yoksulluk veya ibadete dikkat etmeleri nedeniyle Allah yolunda ticaret yapması ve geçimini sağlaması engellenen fakirler içindir.

“فِي سَبِيلِ اللَّهِ” “Allah yolunda” ifadesinin kullanılmasından, onlara olan yasakların sebebini ibadet ve itaat ile meşgul olmalarında kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onlar için ileri sürülen mazeretlerden biri de bir araziye tasarruf etmeye ve ticari faaliyette bulunmaya güçleri yok dendi.

Bazıları şöyle dediler: Kendilerini Allah yolunda savaşmakla yükümlü tuttukları için ticaret yapmaktan geri kaldılar. Dolayısıyla bu onların çalışamayacakları anlamına gelmez, ancak kendilerini Cihada adadıkları için başka türlü hareket edemedikleri anlamına gelir.”²⁷

²⁵ Tefsir-i Hüsrevî, Alinzâ Mirzâ Hüsrevânî, 2/242

²⁶ Bakara 273

²⁷ Tabersî, Mecma'u'l Beyân, 2/666

Bu nedenle, dini savunmada (ekonomik, iktisadî ve dinî cihat) canlarını ve mallarını feda eden ve daima İslâm'ın izinde olan kimselere hazineden bir pay ayırmak, İslâm'ın siyasî emirlerinden biridir.

7. Dış Politikada ve Siyasî-Ekonomik İlişkilerde Haysiyet Önemli Bir İlkedir

İslamî öğretilerde ve İslam'ın yüce kanunlarında, düşmanlarla siyasî ilişkilerde anah-tar ilke, Müslümanların onurunu korumaktır. Allah buyurmaktadır:

“Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri kendilerine dost edinmesinler. Kim bunu yaparsa Allah'la bir ilişki kalmamış olur. Ancak onlardan kendinizi korumak gaye-siyle sakınmanız müstesnadır. Allah size kendi zatından korkmanızı emrediyor. Dö-nüş Allah'adır.”²⁸

İslam toplumunun düşmanlarla körü körüne ve asılsız ilişkisi, Müslümanlara zarar ver-mektedir. *Nûmune Tefsiri*'nde bu hususta şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu ayet, ‘Müslümanlar ve müşrikler ile Yahudi ve Hıristiyanlar arasında münasebetlerin olduğu bir dönemde nazil olmuş ve bu ilişkinin devam etmesi Müslümanlar için zararlı ol-duğu için Müslümanların bunu yapması yasaklanmıştır.’ Bu ayet, aslında Müslümanlara, yabancıları asla dost ve destekçi olarak kabul etmemeleri, onların çekici sözlerine ve sa-mimi görünen yakınlıklarına aldanmamaları hususunda önemli ders vermektedir. Zira ta-rih boyunca inançlı ve hedef sahibi insanlara indirilen ağır darbeler genellikle bu yoldan ulaşmıştır. Sömürge tarihi diyor ki: sömürgeci zorbalara her zaman dostluk, merhamet ve refah getirme kılığında zahir olmuşlardır. Onların Her zaman abat etme bahanesiyle gir-diğini, yerlerini sağlamlaştırdıklarında acımasızca o topluma saldırıp sahip oldukları her şeyi yağmaladıkları unutulmamalıdır.”²⁹

Yüce Allah bir başka ayet-i kerimede buyuruyor:

“Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kâfirleri kendinize dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah'a açık bir kanıt mı vermek istiyorsunuz?”³⁰

Allâme Tabâtabâî, düşmanlarla yanlış ilişkinin temelini ikiyüzlülüğün nedeni olarak değerlendirebilir ve şöyle der:

“Görmüş olduğunuz gibi bu ayet-i kerime müminleri, kâfirlerin vesayetine katılmaktan ve müminlerin vesayetinden çıkmaktan men etmektedir ve hemen ardından sonraki ayet (Nisa 145) sorunu, Yüce Allah'ın münafıklara yönelttiği şiddetli bir tehdide bağlamaktadır. Allah-u Teâlâ'nın bu beyanından müminlerin velâyetini bırakıp, kâfirlerin velâyetini

²⁸ Âli İmran 28

²⁹ Mekârim Şirâzî, Nûmune Tefsiri, 2/498

³⁰ Nisa 144

kabul etmesini münafıklık saymasından ve müminleri buna karşı uyarmasından başka bir mana çıkarılamaz.”³¹

Bu iki ayetten öne çıkan ilk esasın düşmanlarla olan ilişkinin terk edilmesi olduğu anlaşılmaktadır ve eğer siyaset, ekonomi vb. gibi konular düşmanlarımızla ilişki kurmamıza neden oluyorsa ihtiyat esas alınmalı; buna onur ve izzet eşlik etmelidir.

8. Siyasal Güvenlik Yönetiminde Bilginin Gerekliği

Toplumun siyasî-idarî meselelerini sadece belirli bir grubun bilebileceği ve toplum halkını tedirgin etmeyecek şekilde yönetmek, İslam dininin en önemli siyasî programlarından biridir ve Kur'an'da da belirtilmektedir.

“Onlara güven ya da korku ile ilgili bir haber gelecek olsa hemen onu yayarlar. Oysa onu Peygamber’e yahut içlerindeki yöneticilere götürselerdi o haberi inceleyip sonuç çıkarabilecek olanlar onu bilirlerdi. Eğer size Allah’ın lütfu ve rahmeti olmasaydı çok azınız hariç hep şeytana uyardınız.”³²

Nûmune Tefsiri'nin müfessiri şöyle yazmaktadır:

“Bu ayet-i kerimede münafıkların yahut imanı zayıf olan başka birinin doğru olmayan olayına değinmekte buyurmaktadır: Müslümanların zafer veya yenilgi haberleri kendilerine ulaştığında araştırmadan her yere yayan kimselerdir. Çoğu zaman bu haberlerin asılsız olduğu, düşmanlar tarafından belirli amaçlar için uydurulduğu ve yayılmalarının Müslümanlara verdiği zarar ile sonuçlanır.

Oysa Bu tür haberleri herkesten önce liderleriyle paylaşmak, onların engin bilgilerini ve derin düşüncelerini kullanmakla yükümlüler. Böylelikle Müslümanlar ne hayali zaferin verdiği gururun sonuçlarına katlanırlar ve ne de asılsız yenilgi söylentileriyle moralileri bozular.

“استنبطونه” “araştıranlar” kavramı aslında “نبط” kökünden gelmektedir ve kuyudan çekilen ve topraktan çıkarılan ilk su demektir. İşte bu sebeple ister fikhî meselelerde olsun, ister felsefî, siyasî ve ilmî meselelerde olsun, çeşitli sebep ve delillerden herhangi bir hakikati kullanarak ve mevcut belgelerden «استنباط» “istinbat” çıkarmak demektir.

İçlerinden bir emirden (Ferman sahibinden) kasıt birçok konulara vakıf ve idrak gücüne sahip hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek kimselerdir. Bunlar birinci derecede Peygamber (s.a.a) Ehl-i Beyt İmamları (as) ve onların yerine atanmış şahıslardır. Ve daha sonra da bu tür konularda uzman olup görüş sahibi olanlardır.”³³

³¹ Allâme Tabâtabâî, el-Mizân Tefsiri 5/118

³² Nisa 83

³³ Mekârim Şirâzî, Nûmune Tefsiri, 4/30

Aslında bu ayetin nüzul amacı, siyasî ve emniyet işlerinde toplumun siyasî liderine mutlak itaat etmesi, devlet işleriyle ilgili haberleri kendi başına buyruk siyasî ve ilahî liderden izinsiz yaymaması gerektiğinin beyanıdır. Zira belki bu haberlerin bir kısmı toplumda gereksiz bir korku ve paniğe neden olacak veya bu haberlerin bir kısmı toplumun güvenlik sorunlarını ortaya çıkaracak ve düşmanlar tarafından kötüye kullanılacaktır.

Sonuç

1. Kur'an'ı Kerim'in politik temelleri siyasî, askerî, ekonomik, sosyal vb. gibi farklı alanlardan elde edilebilir. Bu temellerin her biri toplum yönetiminde stratejik bir ilke olarak kabul edilir.

2. Kur'an-ı Kerim'in en önemli siyasî dayanağı, Kur'an-ı Kerim ayetlerinde pek çok örneği bulunan din ile siyaseti ayırmama ilkesidir.

3. Bütün bu temellerin yönetici ruhu sosyal adalettir. İç ve dış ilişkilerde siyasî davranış tarzı, liderlik ve yönetimde adalet, savaş politikalarının adalet ve hak eksenli oluşu, siyasî faaliyetleri olan mücahitlere özel önem verilmesi sosyal adaletin hâkim olduğu konulardır.

Kaynakça

- A'lai'r-Rahmân fi Tefsiri'l Kur'ân, Muhammed Cevad Belâğî Necefi, 1999
 Cevâmiû'l C'âmî, Fazl b. Hasen b. Tabersî, 1998
 el-Burhân fi Tefsiri'l Kur'ân, Seyyid Hâşim Behrânî, 1995
 el-Mîzân fi Tefsiri'l Kur'an: Seyyid Hüseyin Tabâtabâî, 1995
 el-Veciz fi Tefsiri'l Aziz, Ali b. Hüseyin Amulî, 1992
 Emsâl fi Tefsir Kitâbi'llah el-Menzil, Nâsır Mekârim Şîrâzî, 2000
 Kitâbû'l 'Ayn, Halil b. Ahmed Ferâhidî, 1989
 Lisânû'l A'rab, İbn Manzûr Muhammed b. Mûkrim, 1994
 Mantuk-ı Tefsîr-i Kur'ân, Muhammed Ali Rızâî İsfahânî, 2006
 Mecma'u'l Beyân fi Tefsiri'l Kur'an, Fazl b. Hasen b. Tabersî, 1993
 Mecma'u'l Bahreyn, Fahrüddin Tûrehyhî, 1996
 Ruhû'l Cinân fi Tesri'i'l Kur'ân, Ebû'l Fütûh er-Râzî, 1998
 Siyaset Mühendisliği, Şihâb Şehrâd Ümerayî, 2009
 Siyaset Nedir?, Julien Freund, 2005
 Tefsir-i Fırât-ı Kûfî, Ebû'l Kâsım İbn Fırât-ı Kufî, 1990
 Tefsir-i Hûsrevî, Alirzâ Mirzâ Hûsrevânî, 1970
 Tefsir-i Kummî, Ali b. İbrahim Kummî, 1989
 Tefsir-i Nûmune, Nâsır Mekârim Şîrâzî, 1995
 Tefsir-i Nuru's-Sâkaleyn, Abd'ali b. Cum'a Arûsî Huveydî, 1995

Tefsiru's-Sâfî, Molla Muhammed Muhsin Feyz-i Kâşânî, 1995

Tefsîrû't-Tibyân, Şeyh Muhammed b. Hasen et-Tûsî

Tesfiru'l Beyânu's-Saâde fî Makâmâtî'l İbâde, Sultan Muhammed Gunâbâdî, 1988

Zevâl Endişe-i Siyâsî der İran, Cevad Tabâtabâî, 2008